

УДК 323.26+340.11:32

DOI: 10.21564/2075-7190.41.168236

Смолянук Володимир Федорович, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних технологій ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна
e-mail: svf-nb@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4222-813X

Крутії Вадим Олександрович, кандидат політичних наук,
провідний експерт ГО «Інститут стратегічних комунікацій “Партнерство”»,
м. Київ, Україна
e-mail: krutoy_tv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5043-928X

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: СПРЯМОВАНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглянуто вплив гібридної війни на політичну систему суспільства та її ключові підсистеми – інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-культурну. Вказано на сутнісні зміни, що відбуваються у вказаних підсистемах в умовах конфліктної взаємодії сторін, що беруть участь у гібридній війні.

Ключові слова: політична система суспільства, політичні інститути, політичні норми, політичні функції, політичні комунікації, політична свідомість, гібридна війна.

Постановка проблем у загальному вигляді. Трансформаційні зміни у політичних системах є невід’ємною умовою їх розвитку. Проте якщо в умовах мирного часу різнопланові політичні трансформації відбуваються на еволюційних засадах, то під час війни вони суттєво прискорюються. Країна, залучена у наступальні (оборонні) бойові дії, постає перед необхідністю створення додаткових органів воєнно-політичного управління, нових збройних формувань та технологій їх застосування, широких форматів владно-суспільної взаємодії в умовах воєнного часу, входження до воєнно-політичних коаліцій або ж їх ініціативного створення. Досягти цього неможливо без трансформації політичної системи, її пристосування під потреби війни. Нові акценти у трансформацію політичних систем внесла гібридна війна як

принципово новий різновид конфліктно-силової взаємодії політичних суб'єктів, де збройна боротьба розглядається лише як один із способів досягнення стратегічних цілей. Гібридне розширення простору боротьби шляхом активних впливів на противника (дипломатичних, інформаційних, соціально-психологічних, економічних, енергетичних, міграційних, терористичних та ін.), які за інтенсивністю та наслідками не поступаються воєнним діям, ставить політичні системи перед необхідністю швидких трансформацій з метою досягнення цілей збройного протистояння. Такі трансформації відбуваються практично у всій політичній системі, проте з метою класифікації найважливіших перетворень доцільно виокремити її ключові підсистеми – інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-культурну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій по темі. У працях О. Бабкіної, В. Бебика, В. Гапоненко, В. Горбатенка, І. Гороховського, Г. Зеленько, В. Котигоренка, В. Кафарського, І. Кресіної, А. Кудряченка, В. Масича, Ю. Мацієвського, П. Мироненка, М. Михальченка, І. Оніщенко, Є. Перегуди, Т. Поляркової, М. Примуша, А. Романюка, Ф. Рудича, В. Солдатенка, О. Стойко, Т. Ткаченко, Н. Хоми, інших вітчизняних дослідників детально розглянуті процеси становлення та розвитку політичних систем, у тому числі в нових незалежних державах [1–9]. У роботах М. Гончара, В. Горбуліна, О. Деменка, В. Дубова, О. Литвиненка, В. Мандрагелі, Б. Парахонського, М. Розумного, Л. Смоли, М. Требіна, Г. Яворської та ін. окреслена проблематика гібридної війни в контексті визначення її сутності, змісту, спрямованості, цільового призначення, а також специфіки розгортання та перебігу [10–15]. Наукові розробки Р. Глена, Ф. Гофмана, Ф. Каппена, Р. Ньюсона, Дж. Шерра та ін. [16–21], розкривають погляди західних фахівців щодо гібридних війн. Водночас досліджень, у яких розглядається трансформація політичних систем під впливом гібридної війни в українській політичній науці явно недостатньо. Це й зумовило вибір теми статті.

Цілі статті. Вказати на існування значної кількості визначень гібридної війни, жодне з яких не претендує на гносеологічний абсолют. Проаналізувати трансформаційні процеси в основних підсистемах політичної системи суспільства (інституційній, нормативній, функціональній, комунікативній, духовно-культурній) в умовах гібридної війни. Вказати на інноваційні моменти розвитку політичних систем, що відбуваються під впливом гібридного наступу (оборони). Підкреслити особливу роль держави як базового політичного інституту з питань організації життєдіяльності політичної системи в умовах активних гібридних впливів протилежної сторони (держави-ворога).

Вклад основного матеріалу дослідження. У науковій, публіцистичній, іншій літературі існує доволі багато визначень гібридної війни. Наведемо деякі з них, які безпосередньо стосуються викладених нижче міркувань щодо

впливу гібридного різновиду бойових дій на політичну систему. Аналітики Національного інституту стратегічних досліджень гібридну війну у загальному вигляді розуміють «як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях і використовується як зброя... В прямому сенсі у ролі зброї, яка завдає ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни» [13, с. 19]. Одночасно зазначимо, що політичною системою суспільства у широкому сенсі доцільно вважати цілісну й динамічну сукупність однотипних, доповнюючих одна одну ролей, відносин та інститутів влади, що «взаємодіють на основі єдиних норм і цінностей, домінуючих у суспільстві соціальних груп, які задаються інтересами і дозволяють їм реалізовувати свої цілі й наміри» [22].

Автори «Політологічного енциклопедичного словника» «гібридну» війну визначають як форму воєнних дій із залученням до конфлікту різнорідних за складом, засобами, рівнем і характером підготовки озброєних сил. Їй властиві такі сутнісні риси [23, с. 98]: 1) «гібридна» війна поєднує в собі конвенційні та неконвенційні бойові дії та відповідних учасників цієї війни (так, поряд зі збройними силами її дієвими учасниками стають терористи, найманці, партизани, ополченці, бандформування, спецпідрозділи інших держав тощо); 2) початок «гібридної» війни пов'язаний із використанням неконвенційних методів ведення бойових дій, що здійснюється незаконними збройними формуваннями; 3) упродовж всієї «гібридної» війни особливе значення приділяється боротьбі за розум і душу людини (інформаційній боротьбі), де основними дієвими суб'єктами є не військовики, а ЗМІ, телебачення, Інтернет, соціальні мережі, інші засоби масової комунікації.

На тісний зв'язок гібридної війни з політичними орієнтирами владарюючого суб'єкта вказують і фахівці Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського: «гібридна війна – це процес досягнення політичних цілей противниками в ході їх протистояння без офіційного оголошення війни із застосування інформаційних кампаній, операцій, акцій та окремих заходів, у тому числі у кіберпросторі, економічного та дипломатичного тиску, здійсненням шантажу військовою силою, терористичних актів, а також організацією акцій протесту населення та обмеженим використанням регулярних і нерегулярних військових формувань». Дане визначення оприлюднене на кількох науково-комунікативних заходах за участю фахівців університету (семінарах, круглих столах), у тому числі міжнародного рівня.

Автори монографії «Гібридна війна: in verbo et in praxi» стосовно даного різновиду війн пояснюють, що «це сучасні війни, які ведуться із використанням всіляких доступних тактик боротьби, як регулярних чи нерегулярних, так і кібернетичних із можливістю застосування зброї масового знищення, а також інформаційної, психологічної та пропагандистської війни із використанням останніх інформаційних і медійних технологій» [10, с. 20].

О. Литвиненко доречно вказує на такі ключові ознаки гібридної війни: її першочерговою мішенню стає система управління держави-жертви; засоби гібридної війни спрямовані на підрив волі у суспільства та уряду до продовження спротиву; важливою складовою гібридної війни є війна економічна, зокрема різноманітні торгівельні війни з тими державами, що з часом можуть стати об'єктом наступу; специфіка засобів гібридної війни суттєво підвищує роль і значущість спеціальних служб у її веденні. Як наслідок, «конкретні форми ведення гібридної війни залежать від стратегічної культури держави-агресора. Кожна держава веде гібридну війну відповідно до власного «шляху ведення війни». Такі стилі можуть доволі суттєво відрізнитися один від одного. Отже, розуміння стратегічної культури держави-агресора є ключовим для усвідомлення сутності конкретного прикладу гібридної війни» [12, с. 60]. Цей науковець додає, що у тріаді К. фон Клаузевіца «армія – уряд – народ» головною мішенню гібридної війни стає народ, точніше суспільство, і меншим чином – уряд, тоді як армія (збройні сили) відіграють підпорядковану роль.

Цікаве визначення гібридної війни наводиться у колективній монографії «Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії», підготовленої фахівцями Національної академії СБУ: «... під гібридною війною розумітимемо гетерогенне поєднання та застосування без офіційного оголошення війни класичних й асиметричних стратегій, тактик, засобів прихованого глобального впливу однієї держави на іншу з метою здійснення політичної мотивації, інформаційного впливу, дестабілізації соціально-політичної та економічної ситуації, негативного втручання у функціонування внутрішньої інфраструктури, деморалізації громадянського суспільства, блокування та дискредитації політичних ініціатив, руйнування цілісності системи державного управління шляхом порушення внутрішньої стратегічної взаємодії між складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями, закладами, розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі й ненависті, сепаратизму і тероризму, та, як наслідок, порушення територіальної цілісності та суверенітету» [11, с. 44]. Дане визначення цілком можна назвати «небойовим» або «громадянським», оскільки сутність гібридної війни подається не через призму військової сили, а через «широке» розуміння способів та механізмів політичного домінування. Попри це, визначення неможливо не визнати продуктивним, таким, що зба-

гачує загальне розуміння феномену гібридності у конфліктній взаємодії політичних суб'єктів.

На наш погляд, гібридизацію, яка лежить в основі всіх наведених вище визначень, слід розуміти як цілеспрямоване ситуативно-доречне використання елементів, які в звичайних (мирних) умовах існують незалежно один від одного – від військових супертехнологій до примітивних методів боротьби з використанням холодної зброї, від фінансово-економічного тиску до стимулювання соціальних негараздів, від руйнування національних ідентичностей до висміювання поточних здобутків, нарешті від створення територіальних проблем супротивній стороні до активної боротьби за розуми, ідентичності і цінності населення, яке потрібно підкорити (зробити залежним).

В. Ткаченко, аналізуючи й узагальнюючи сучасні російські тлумачення гібридної («багатовимірної») війни, здійснює спробу конкретизації їх «вигляду» або, іншими словами, визначення сутнісних особливостей [24, с. 197–198]. По-перше, це війна всеосяжна, з використанням усіх засобів одночасно, коли і військові, і невійськові форми впливу доповнюють одна одну. Різноманітність задіяних засобів створює у об'єкта атаки відчуття втрати контролю над ситуацією, коли необхідними є одночасне планування і координація в реальному часі акцій, у яких в один і той самий момент задіяні спецслужби, фінансові органи, дипломатія, глобальні інформаційні джерела, неурядові організації, а також регулярні і наймані збройні формування. По-друге, це перманентна війна, розрахована на досягнення мети змором, це підрив зсередини з використанням слабких місць противника. Вона може йти фазами – через загострення і «перемир'я». Тисячі дрібних ударів мають на меті вимотати, знекровити, задушити, одночасно ведучи переговори і пропонуючи альтернативи, схиляючи на свій бік, завойовуючи симпатії невдоволених всередині країни. По-третє, це ідеологічна війна. Для її ведення потрібна мобілізація в багатьох галузях – від морпіхів до хакерів, від банкірів до журналістів. А це немислимо без ідеологічної обробки власного населення, а також населення інших країн, насамперед тих, проти кого спрямовані «гібридні» атаки.

Гібридна війна, виходячи з притаманної їй властивості мобілізувати різнопланові суспільні ресурси з метою досягнення визначених воєнно-стратегічних цілей, впливає на всі підсистеми, сукупність яких власне й утворює політичну систему суспільства – інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-культурну (культурно-ідеологічну). Разом з тим існує суттєва різниця в глибині й інтенсивності подібного впливу. Розглянемо цю різницю більш докладно.

Гібридна війна – інституційна підсистема. Насамперед слід указати на фундаментальний вплив гібридної війни на державу як базовий політичний

інститут суспільства, що є головним актором воєнно-політичних відносин. Знищення (послаблення) держави-ворога було й залишається метою будь-якої війни, в тому числі гібридної. Саме тому в сучасних умовах жоден державний орган країни, втягнутої у війну, не залишається ізольованим від гібридних впливів супротивної сторони. При цьому слід розрізняти суттєву різницю між поведінкою держави в умовах гібридної війни ХХІ ст. та війн попередніх епох. В умовах лінійних, чітко структурованих війн історичного минулого, що ґрунтувалися на традиційній дихотомії «наша батьківщина – зовнішній ворог», державна реакція на збройний напад мала риси причинно-наслідкової зрозумілості, організаційної однозначності, легітимної концентрації владних повноважень у єдиному центрі, ідеологічного забезпечення власних дій та пропагандистського висміювання дій ворога тощо. Гібридна війна руйнує подібні смислові співвідношення. Саме поняття «ворог» виявляється неоднозначним, мінливо-розмитим, таким, що набуває не лише зовнішніх, а й внутрішніх форм практичного втілення. «Чорно-біле» сприйняття війни, запозичене з минувшини, не дозволяє надійно рефлексувати сутнісні характеристики гібридного різновиду воєнних дій та адекватно на них реагувати.

За таких умов держава поставлена перед необхідністю створювати нестандартні варіанти владної реакції на гібридні небезпеки. Умовно кажучи, міністерства «оборони», «культури», «науки», «аграрного виробництва», «транспорту», «енергетики» та інші центральні органи виконавчої влади за мінливих воєнно-політичних обставин будують різні взаємозалежності та субординаційні співвідношення з метою організації протидії противнику. Особливого значення набувають державні органи, причетні до інформаційної сфери. Державні мас-медіа в будь-якому випадку посилюють увагу до безпекових та оборонних питань. Враховуючи необхідність посилення пропагандистського впливу на інші країни (насамперед на державу-агресора), підвищеного значення набуває центральний орган виконавчої влади з питань інформаційної політики.

Слід вказати й на те, що в умовах переходу гібридної війни до активної фази ведення комбінованих дій держава, проти якої здійснюється «гібридна агресія», може створити особливі органи державного управління, наділені додатковими повноваженнями. По аналогії з минулими воєнно-історичними подіями це може бути ставка верховного головнокомандувача, склад та повноваження якої визначаються заздалегідь (в умовах мирного часу), проте коригуються з урахуванням специфіки гібридної війни.

Відбуваються масштабні інституційні перетворення в межах сектору безпеки і оборони. До ведення бойових дій залучаються сили резерву. Оголошується повна чи часткова мобілізація. Розгортаються нові частини й з'єднання. Конкретизуються ті його складники, які в довоєнний період

могли позначатися лише в загальних рисах. Зокрема, чітко можуть бути названі такі державні структури, як «координаційний орган з питань розвідувальної діяльності» або «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику». Крім того, залежно від масштабу поширення «гарячих» бойових дій як складника гібридної війни можуть створюватися особливі органи державного управління на місцях на кшталт воєнно-цивільних адміністрацій. Подібні перетворення досить ґрунтовно пояснюються в межах теорії раціонального вибору, яка обґрунтовує значення політичних інститутів, виходячи з їх здатності вирішувати проблему колективної дії (в даному випадку – колективної участі держави і суспільства у веденні оборонних або наступальних дій [25, с. 35].

Гібридна війна змушує державу до традиційних механізмів впливу на соціальне середовище (права, примусу, ідеологічного виховання населення, апелювання до історичного минулого) додавати нетрадиційні, нестандартні, навіть несподівані способи збереження політичної системи в її конституційно визначеному форматі. Такими способами дедалі частіше стають демонстрація єдності з цивілізованим світом у протистоянні глобальним загрозам і небезпекам, отримання підтримки з боку авторитетних держав та міжнародних організацій, опора на продержавницьку позицію національної діаспори, активна боротьба за звільнення з полону та ув'язнення співгромадян тощо. Подібну «гнучкість мимоволі» демонструють й інші складники інституційної підсистеми – політичні партії, суспільно-політичні організації, мас-медіа, профспілки, навіть релігійні об'єднання, що прямо чи опосередковано залучені в події гібридно-силової взаємодії сторін.

Гібридна війна – нормативна підсистема. У цьому разі слід вказати на високу динаміку змін політико-правових норм, спрямованих на регламентацію діяльності політичної системи, її складників, суспільства в цілому. Якщо в умовах мирного часу правові (законодавчі) приписи, якими керується суспільство, доповнюються «неписаними» правилами поведінки соціальних груп та окремих індивідів, то в умовах гібридної війни відбувається двояке зміщення акцентів у правовому регулюванні суспільних відносин: а) норми права отримують безумовний пріоритет порівняно з «неписаними» регуляторами людської життєдіяльності (традиціями, моральними приписами, культурними стандартами), хоча й не відміняють їх повністю; б) відбувається динамічне оновлення правових вимог, оскільки швидкозмінний характер гібридних впливів стимулює відмову від попередніх та вироблення нових нормативно-правових стандартів ставлення соціальних суб'єктів до воєнно-політичних реалій.

При цьому до традиційних нормативно-правових актів (законів, указів, постанов, рішень, розпоряджень) можуть додаватися документи, існування

яких у «догібридний» період є неможливим. Такими документами можуть стати накази верховного головнокомандувача, директиви ставки верховного головнокомандувача, рішення воєнно-цивільних адміністрацій та ін. Цілком природно, що це потребує оперативного роз'яснення природи нових документів, їх регулятивних можливостей, співвідношення «нових» і «старих» правових приписів, терміну дії нововведених актів тощо. Особливо ретельного пояснення потребують моменти, пов'язані з обмеженням прав і свобод людини [26]. Цілком імовірно, що їх обмеження на політично виправданий період (до перемоги) може бути з розумінням сприйняте більшістю населення. Проте не виправдане затягування подібних обмежень створить передумови системного порушення демократичних принципів взаємодії держави і суспільства, що своїм наслідком матиме ствердження авторитарного режиму.

Гібридна війна – функціональна підсистема. Конституції практично всіх держав сучасного світу функції забезпечення національної безпеки і оборони покладають на легітимні владні органи. При цьому особлива відповідальність покладається на главу держави, який у президентських та президентсько-парламентських (парламентсько-президентських) республіках в умовах мирного часу, як правило, очолює раду національної безпеки і оборони, а в умовах воєнного – ставку верховного головнокомандувача.

При цьому слід вказати на відсутність загрози узурпації воєнно-політичних повноважень вищими державними керівниками, діяльність яких відповідає канонам демократії. Так, за мирних умов еволюції політичної системи складається своєрідний баланс «зон відповідальності» держави та громадянського суспільства. У демократичних країнах держава свідомо поступається частиною своїх функцій (повноважень) на користь громадських об'єднань [27, с. 5–49]. На противагу цьому в авторитарних (тоталітарних) політичних системах влада залишає у своєму розпорядженні більшу частину управлінських можливостей, будуючи відносини з місцевими громадами на засадах їх значної (критичної) залежності від політичного центру. При цьому авторитарне ставлення до воєнно-політичних процесів вимагає, щоб функції забезпечення безпеки та оборони залишалися «виключно державними», такими, що не підлягають делегуванню місцевим громадам або іншим елементам громадянського суспільства [28].

В умовах гібридної війни (особливо при баченні перспектив поразки в ній) як демократична, так і авторитарна влада свідомо закликає всі патріотично налаштовані сили до посилення збройного опору, спрямованого проти агресора (окупанта). Всіляко стимулюються добровольчі збройні формування, підпільні структури, підрозділи місцевої самооборони, волонтерський рух,

інформаційний спротив, налагодження каналів зовнішньої допомоги тощо. Як наслідок, відбувається деєтатизація воєнної практики, активне залучення широких верств населення до оборонної діяльності.

Разом з тим подібне делегування повноважень в умовах авторитаризму є вимушеним, а відтак тимчасовим. Перемога в гібридній війні, як правило, увінчується швидким відновленням першості держави у забезпеченні безпеки й оборони. Ключовим суб'єктом підтримання належного рівня обороноздатності залишається воєнна організація держави, яка не потребує широкої опори на зацікавлену громаду. Збройні структури громадянського суспільства ставляться перед необхідністю демілітаризації та повернення до невоєнних форматів вияву своєї політичної активності. Демократичні системи у повоєнний період навпаки зберігають можливість демократичного впливу зацікавленої громади на вироблення та реалізацію безпекової і оборонної політики. Тісна взаємодія держави і громадянського суспільства з цих питань відбувається у форматі сектору безпеки й оборони.

Гібридна війна – комунікативна підсистема. Взаємодія елементів політичної системи (окремих підсистем) між собою, а також із зовнішнім середовищем є досить розгалуженою та динамічно змінюваною. Як правило, її глибина та формат визначаються відносинами між главою держави та легітимними гілками влади (законодавчою, виконавчою, судовою), центральною та місцевою владою, інститутами держави та іншими учасниками політичного спілкування (партіями, опозиційними силами, суспільно-політичними рухами, етнонаціональними, конфесійними спільнотами, засобами масової інформації тощо). При цьому вирішується ключове питання: хто, коли, у якій спосіб бере участь у розподілі та реалізації політичної влади [29, с. 19].

Вплив гібридної війни на дану підсистему призводить до кількох важливих наслідків: всередині політичної системи відбувається швидка селекція політичних суб'єктів на основі їх ставлення до цілей війни, можливостей участі в ній та способів діяльності у практичних воєнних акціях. Суб'єкти, що висловлюють сумнів у можливості перемоги й навіть вітають противника, набувають статусу позасистемних елементів, діяльність яких має бути негайно припинена, а їх лідери – постати перед політичною (кримінальною) відповідальністю за антидержавні дії. Так само не вітається невизначеність окремих учасників політичного процесу, що демонструють недоречний пацифізм («ми за мир», «кому потрібна ця війна?» та ін.). Від них вимагається швидке отождолення або з державно-патріотичними силами, що прагнуть перемогти, або з супротивною стороною. В останньому випадку вони також знищуються як повноцінні суб'єкти політичної системи.

До цього варто додати, що комунікативна підсистема активно розвивається й за межами національних кордонів. На її основі відбувається формування сукупності політичних суб'єктів (держав та міжнародних організацій), що кваліфікуються як союзники, нейтральні сили або противники (вороги) в контексті перебігу конкретної гібридної війни.

Гібридна війна – духовно-культурна (культурно-ідеологічна) підсистема. Мається на увазі вплив конкретних воєнних подій та війни в цілому на духовне самопочуття учасників батальної взаємодії, складовою якого є їхній чуттєво-емоційний стан. Дана підсистема практично не підлягає уніфікації відповідно до державно визначених стандартів, хоча практично всі тоталітарні режими прагнули надати індивідуальній та груповій свідомості, її духовно-культурним та ідеологічним показникам вигляду, який би задовольняв правлячу силу.

Разом з тим ця підсистема тісно пов'язана з особливостями масової політичної культури, а також співвідношенням раціональних та ірраціональних складників колективної та індивідуальної політичної свідомості. Здатність політичної системи активно протистояти небезпекам гібридної війни та здобувати успіхи своїм наслідком має домінування позитивних (героїко-патріотичних, визвольних, переможних) культурно-ідеологічних утворень, що формують загальне духовне піднесення збройних сил, інших силових структур, народу в цілому [30, с. 58–60]. І навпаки: вразливість політичної системи, яка програє гібридну війну та ставить під сумнів майбутнє держави, суспільства, нації, призводить до протилежного результату. Апатія, фаталізм, зневіра, внутрішня спустошеність людини є живильним середовищем для формування відчуття поразки, яка й є метою гібридного різновиду бойових дій з боку противника.

Висновки. Загальний вплив гібридної війни на політичну систему суспільства є беззаперечним. Інституційній підсистемі політичної системи суспільства в умовах гібридної війни властиве створення нових органів воєнно-політичного управління, прискорений розвиток воєнної організації держави (сектора безпеки й оборони), підвищення уваги до інфраструктури інформаційно-психологічної війни або захисту від неї, а також поглиблення міжнародного воєнно-політичного партнерства. У нормативній підсистемі відбувається динамічне оновлення законодавства з питань національної безпеки й оборони з урахуванням потреб війни. Функціональна підсистема стимулює якісне виконання законодавчо визначених обов'язків у сфері національної безпеки й оборони, мобілізацію державних і суспільних можливостей на виконання воєнних завдань. Комунікативна підсистема забезпечує пошук і становлення нових форматів взаємодії елементів політичної системи між собою,

із зовнішнім середовищем та з громадянським суспільством. Зміни в духовно-культурній підсистемі полягають в активізації діяльності мас-медійних, культурно-мистецьких та освітніх установ з питань ведення інформаційно-психологічного наступу (оборони), а також формування героїко-патріотичних, визвольних, переможних складників суспільної свідомості, здатних забезпечити духовне піднесення нації з метою перемоги у війні.

Політична система, використовуючи свій адаптивний потенціал, неминуче змінюється в структурному, функціональному, комунікативному, нормативному тощо сенсі. Спрямованість та інтенсивність подібних змін залежить від низки чинників, головними з яких є стійкість політичної системи, доповнена елементами гнучкості, цільові орієнтири та ресурси нападаючої сторони, а також зовнішньополітичний контекст розгортання та розвитку воєнних подій, насамперед реакція міжнародних безпекових систем та дії воєнно-політичних союзників держави-агресора та держави, що змушена оборонятися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції: [монографія] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Ун-т «Україна», 2011. 820 с.
2. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності: [комплекс. дослідж.] / [О. Г. Аркуша та ін.; редкол.: В. М. Литвин (голова) та ін.]; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ : Ніка-Центр, 2008. 986, [2] с.
3. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / [Кудряченко А. І. та ін.]; за заг. ред. Кудряченка А. І.; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2007. 395 с.
4. Політична система сучасного суспільства: навч. посіб. для студентів екон. спец. / [Мадіссон В. В. та ін.]; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. Київ: КНУТД, 2015. 183 с.
5. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: [монографія] / [І. Ф. Курас та ін.; редкол.: Ф. М. Рудич (голова) та ін.]. Київ: Парламент. вид-во, 1998. 352 с.
6. Політична система: сучасні проблеми розвитку громадянського суспільства і держави: у 2 т. / [Скрипнюк О. В. та ін.]; за ред. акад. НАПрН України О. В. Скрипнюка; Нац. акад. прав. наук України. Київ: Логос, 2010. Т. 1: Громадянське суспільство в політичній системі: теоретико-методологічний і конституційно-правовий аспекти дослідження. 626 с.; Т. 2: Правова, демократична держава в політичній системі: стан, тенденції та перспективи розвитку. 691 с.

7. Троян С. С. Порівняльні політичні системи сучасності: навч. посіб. / Рівненський ін-т слов'янознавства Київського славістичного ун-ту. Київ: НМЦВО, 2003. 266 с.
8. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / В. Ф. Солдатенко [та ін.]; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 574 с.
9. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки. Київ: Дух і літера, 2003. 767 с.
10. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / за заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 410 с.
11. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія / О. Акульшин, О. Заруба, Л. Компанцева, С. Кудінов, Н. Слухай, О. Снитко. Київ: Національна академія СБУ, 2018. 236 с.
12. Литвиненко О. Тотальна війна по-путінські: «гібридна» війна РФ проти України. *Національна безпека і оборона*. 2016. №9–10(167–168). С. 60–63.
13. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.
14. Требін М. П. Феномен «гібридної» війни. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*, 2014. Вип. 87 (№ 8). С. 366–371.
15. Требін М. П. Інформація як зброя у «гібридній» війні. *Політичні та правові дисонанси в сучасних українських реаліях: зб. матеріалів ХХХ Харк. політол. читань* (м. Харків, 16 черв. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 70–75.
16. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
17. Hoffman F. G. The Real «Forever War». *Orbis*. 2014. Vol. 58, Issue 2. P. 297–301.
18. McCuen J. J. Hybrid Wars. *Military Review*. 2008. April–May. P. 107–113.
19. Murray W., Mansoor P. R. Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient world to the present. New York: Cambridge University Press, 2012. xi, 321 p.
20. Nemeth W. J. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Monterey, CA: Naval Postgraduate School, June 2002. URL: [http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth .pdf](http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth.pdf) (дата звернення: 25.03.2019).
21. Wilkie R. Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*. 2009. Vol. XXIII, Issue 4. P. 13–17.
22. Кривошеїн В. Політична система. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації* / за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. С. 506.
23. Требін М. П. Війна «гібридна». *Політологічний енциклопедичний словник* / [уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. С. 98–99.
24. Ткаченко В. М. Україна – Росія: на сконі «пропащого часу»: науково-популярне видання. Київ: Видавництво Політія, 2018. 480 с.
25. Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 416 с.

26. Алямкін Р. В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. №6. С. 47–51.
27. Політична система та інститути громадянського суспільства в Україні: навч. посіб. / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін. Київ: Либідь, 2008. 440 с.
28. Требін М. П. Онтологія авторитаризму: філософсько-правовий аспект. *Філософія і сучасність*: Науково-теоретичний і практичний журнал. 2009. Вип. №3. С. 93–106.
29. Макаренко Л. П. Політична комунікація у демократичних процесах в Україні: монографія. Київ: КИЙ, 2017. 324 с.
30. Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 236 с.

REFERENCES

1. Dmytrenko, M. A. (2011). *Politychna systema Ukrainy: rozvytok v umovakh hlobalizatsii ta informatsiinoi revoliutsii*: [monohrafiia] / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, In-t doslidzh. probl. derzh. bezpeky. 2-he vyd., dopov. ta pererobl. Kyiv: Un-t «Ukraina» [in Ukrainian].
2. *Politychna systema dlia Ukrainy: istorychnyi dosvid i vyklyky suchasnosti*: [kompleks. doslidzh.] (2008) / [O. H. Arkusha ta in.; redkol.: V. M. Lytvyn (holova) ta in.]; Nats. akad. nauk. Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Kudriachenko, A. I. (Ed.) (2007). *Politychna systema i hromadianske suspilstvo: yevropeyski i ukrainski realii*: monohrafiia / [Kudriachenko A. I. ta in.]; Nats. in-t strateh. doslidzh. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
4. Madisson, V. V. at al. (2015). *Politychna systema suchasnoho suspilstva: navch. posib. dlia studentiv ekon. spets.* / Kyiv. nats. un-t tekhnolohii ta dyzainu. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
5. *Politychna systema suchasnoi Ukrainy: osoblyvosti stanovlennia, tendentsii rozvytku*: [monohrafiia] (1998) / [I. F. Kuras ta in.; redkol.: F. M. Rudych (holova) ta in.]. Kyiv: Parlament. vyd-vo [in Ukrainian].
6. Skrypniuk O. V. (Ed.) (2010). *Politychna systema: suchasni problemy rozvytku hromadianskoho suspilstva i derzhavy: 2 vols* / [Skrypniuk O. V. ta in.]; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Kyiv: Lohos, 2010. Vol. 1: Hromadianske suspilstvo v politychnii systemi: teoretyko-metodolohichni i konstytutsiino-pravovyi aspekty doslidzhennia; Vol. 2: Pravova, demokratychna derzhava v politychnii systemi: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku [in Ukrainian].
7. Troian, S. S. (2003). *Porivnialni politychni systemy suchasnosti: navch. posibnyk* / Rivnenskyi in-t slovianoznavstva Kyivskoho slavistychnoho un-tu. Kyiv: NMTsVO [in Ukrainian].

8. Soldatenko, V. F. et al. (2007). *Ukrainskyi vybir: politychni systemy XX stolittia i poshuk vlasnoi modeli suspilnoho rozvytku* / In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
9. Yanevskiy, D. (2003). *Politychni systemy Ukrainy 1917–1920 rokiv: sprobly tvorennia i prychnyny porazky*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
10. Dodonov, R. O. (Ed.) (2017). *Hibrydna viina: in verbo et in praxi: monohrafiia*. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian].
11. Akulshyn, O., Zaruba, O., Kompantseva, L., Kudinov, S., Slukhai, N., Snytko, O. (2018). *Hibrydna viina: tekhnolohii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia*. Kyiv: Natsionalna akademiia SBU [in Ukrainian].
12. Lytvynenko, O. (2016). Totalna viina po-putinski: «hibrydna» viina RF proty Ukrainy. *Natsionalna bezpeka i oborona – National Security and Defense*, 9–10(167-168), 60–63 [in Ukrainian].
13. Horbulin, V. P. (Ed.) (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
14. Trebin, M. P. (2014). Fenomen «hibrydnoi» viiny. *Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats – Gilea: Scientific Herald. Collection of scientific works*, 87(8), 366–371 [in Ukrainian].
15. Trebin, M. P. (2017). Informatsiia yak zbroia u «hibrydnoi» viini. *Politychni ta pravovi dysonansy v suchasnykh ukrainskykh realiiakh: zb. materialiv XXX Khark. politol. chytan (m. Kharkiv, 16 cherv. 2017 r) – Political and legal dissonances in modern Ukrainian realities: a collection of materials of the XXX Kharkiv political science readings*. Kharkiv: Pravo, 70–75 [in Ukrainian].
16. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
17. Hoffman, F. G. (2014). The Real «Forever War». *Orbis*, 58(2), 297–301.
18. McCuen, J. J. (2008). Hybrid Wars. *Military Review*, April-May, 107–113.
19. Murray, W., Mansoor, P. R. (2012). *Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient world to the present*. New York: Cambridge University Press.
20. Nemeth, W. J. (2002). *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*. Monterey, CA: Naval Postgraduate School. Retrieved from http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth.pdf.
21. Wilkie, R. (2009). Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*, XXIII(4), 13–17.
22. Kryvoshein, V. (2014). Politychna systema. *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I–IV rivniv akredytatsii* / Za nauk. red. N. M. Khomy. Lviv: «Novyi Svit-2000», 506 [in Ukrainian].
23. Trebin, M. P. (2015). Viina «hibrydna». *Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / ukklad.: [L. M. Herasina, V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk ta in.]; za red. M. P. Trebina*. Kharkiv: Pravo, 98–99 [in Ukrainian].
24. Tkachenko, V. M. (2018). *Ukraina – Rosiia: na skoni «propashchoho chasu»: naukovopopuliarne vydannia*. Kyiv: Vydavnytstvo Politiia [in Ukrainian].

25. Stoiko, O. M. (2016). *Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh*: monohrafiia. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
26. Aliamkin, R. V. (2014). Mizhnarodno-pravovy rezhym zakhystu prav liudyny pid chas vnutrishnikh zbroinykh konfliktiv. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 47–51 [in Ukrainian].
27. Rudych, F. M., Balaban, R. V., Hanzhurov, Yu.S. at al. (2008). *Politychna systema ta instytuty hromadianskoho suspilstva v Ukraini*: navch. posibnyk. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
28. Trebin, M. P. (2009). Ontolohiia avtorytaryzmu: filosofsko-pravovy aspekt. *Filosofia i suchasnist: Naukovo-teoretychnyi i praktychnyi zhurnal – Philosophy and the present: Scientific-theoretical and practical journal*, 3, 93–106 [in Ukrainian].
29. Makarenko, L. P. (2017). *Politychna komunikatsiia u demokratychnykh protsesakh v Ukraini*: monohrafiia. Kyiv: KYI [in Ukrainian].
30. Abramov, V. I. (2004). *Dukhovnist suspilstva: metodolohiia systemnoho vyvchennia*: monohrafiia. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

Смолянюк Владимир Федорович, доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой политических технологий, ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Украина

Крутий Вадим Александрович, кандидат политических наук, ведущий эксперт ОО «Институт стратегических коммуникаций “Партнерство”», г. Киев, Украина

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ: НАПРАВЛЕННОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Рассмотрено влияние гибридной войны на политическую систему общества и ее ключевые подсистемы – институциональную, нормативную, функциональную, коммуникативную, духовно-культурную. Указано на сущностные изменения, происходящие в указанных подсистемах в условиях конфликтного взаимодействия сторон, участвующих в гибридной войне.

Ключевые слова: политическая система общества, политические институты, политические нормы, политические функции, политические коммуникации, политическое сознание, гибридная война.

Smolianiuk Volodymyr Fedorovych, Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political Technologies, Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman, Ukraine

Krutij Vadym Oleksandrovych, PhD in Political Sciences,
Leading Expert, NGO “Institute for Strategic Communications ‘Partnerstvo’”,
Kyiv, Ukraine

POLITICAL SYSTEM OF SOCIETY IN A HYBRID WAR: THE DIRECTION OF TRANSFORMATION

Problem setting. *Transformational changes in political systems are an essential condition for their development. However, if in a peaceful time, diverse political transformations take place on evolutionary principles, then during the war they are significantly accelerated. The hybrid war has brought new emphasis to the transformation of political systems. Such transformations take place practically throughout the political system, but in order to classify the most important transformations, it is expedient to distinguish its key subsystems – institutional, normative, functional, communicative, spiritual and cultural.*

Analysis of recent research and publications on the topic. *In the works of O. Babkina, V. Bebik, V. Gaponenko, V. Gorbatenko, I. Gorokhovsky, V. Kotygorenko, V. Kafarsky, N. Khoma, I. Kresinoy, A. Kudryachenko, V. Masic, Y. Matsievsky, P. Mironenko, M. Mikhalchenko, I. Onischenko, E. Pereguda, T. Poyarkova, M. Primush, O. Romanyuk, F. Rudich, V. Soldatenko, O. Stoiko, T. Tkachenko, G. Zelenko, and other native. The researchers have considered in detail the processes of formation and development of political systems. In the works of O. Demenko, V. Dubov, M. Gonchar, V. Gorbulin, A. Litvinenko, V. Mandrageli, B. Parakhonsky, M. Rozumnyj, L. Smola, M. Trebin, G. Yavorskaya the problems of the hybrid war in the context of determining its essence, content, orientation, purpose, as well as the specifics of deployment and flow. Scientific developments by F. Cappen, F. Hoffman, R. Glenn, R. Newson, J. Sherr reveal the views of Western specialists on hybrid wars. At the same time, studies that examine the transformation of political systems under the influence of the hybrid war in Ukrainian political science is clearly not enough.*

Paper objective. *Indicate the existence of a large number of definitions of the hybrid war, none of which does not claim to epistemological absolute. Analyze the transformational processes in the main subsystems of the political system of society (institutional, normative, functional, communicative, spiritual and cultural) in the context of a hybrid war. Indicate the innovative moments of the development of political systems under the influence of hybrid offensive (defense). Emphasize the special role of the state as the basic political institution on the organization of the vital functions of the political system in the conditions of active hybrid influences of the opposite side (enemy state).*

Paper main body. *A hybrid war affects all subsystems of the political system of society – institutional, normative, functional, communicative, spiritual and cultural (cultural-*

ideological). However, there is a significant difference in the depth and intensity of such influence.

There is a fundamental influence of the hybrid war on the state as the basic political institution of society, which is the main actor of military-political relations. Destruction (weakening) of the enemy state was and remains the goal of any war, including hybrid war. Under these conditions, the state is faced with the need to create versatile variants of the power response to hybrid hazards. As a rule, special government bodies are created with additional powers. There are large-scale institutional transformations within the security and defense sector. For the conduct of hostilities, the forces of reserve are involved. Full or partial mobilization is announced. New parts and connections are deployed. Additional elements of the security and defense sector can be created.

There are changes in the regulatory legal subsystem. Orders of the supreme commander-in-chief, directives of the supreme commander-in-chief, decisions of military-civilian administrations, etc. may be added to traditional normative legal acts (laws, decrees, resolutions, decisions, orders).

The functional subsystem is also in a state of massive changes. The authorities deliberately urge all patriotic forces to strengthen armed resistance against the aggressor (occupation). Volunteer armed formations, underground structures, local self-defense units, volunteer movements, information resistance, establishment of foreign aid channels, etc. are strongly stimulated. As a result, there is a deetatization of military practice, an active involvement of the general population in defense activities.

The communicative subsystem feels no less dynamic changes. Inside the political system there is a rapid selection of political actors based on their attitude to the objectives of the war, the opportunities for participation in it and the ways of working in practical military actions. Subjects expressing doubts about the possibility of victory, and even congratulating the enemy, acquire the status of non-systemic elements, whose activities should be stopped immediately. Their leaders have to face political (criminal) responsibility for anti-state actions.

The spiritual and cultural subsystem is connected with the peculiarities of mass political culture, the rational and irrational components of collective and individual political consciousness. The ability of the political system to actively resist the dangers of the hybrid war and to succeed in its consequence is the domination of positive (heroic-patriotic, liberation, victorious) cultural-ideological entities that form the general spiritual uplift of the people. The vulnerability of the political system, which loses the hybrid war and questions the future of the state, society, and nation, leads to the opposite result. Apathy, fatalism, despondency, internal emptiness of a person are a nourishing environment for the formation of a feeling of defeat, which is the goal of a hybrid variety of hostilities on the part of the enemy.

The overall impact of the hybrid war on the political system of society is indisputable. The political system, using its adaptive potential, inevitably changes in the structural, functional, communicative, normative, and so on. The direction and intensity of such changes depends on the stability and flexibility of the political system, target orientations and resources of the attacking party, as well as the foreign policy context of the deployment and development of military events.

Conclusions. *The overall impact of the hybrid war on the political system of society is indisputable. The institutional subsystem of the political system of society in the context of hybrid warfare is characterized by the creation of new military-political authorities, accelerated development of the military organization of the state (security and defense sectors), increased attention to or protection against the infrastructure of information and psychological warfare, as well as deepening of the international military-political partnership. In the normative subsystem there is a dynamic update of legislation on national security and defense, taking into account the needs of the war. The functional subsystem stimulates the qualitative execution of legally defined responsibilities in the field of national security and defense, mobilization of state and social capabilities for military tasks. The communicative subsystem provides the search and formation of new formats of interaction of elements of the political system with each other, with the external environment and with civil society. Changes in the spiritual and cultural subsystem are to intensify the activity of mass media, cultural, artistic and educational institutions on the issues of informational and psychological offensive (defense), as well as the formation of heroic-patriotic, liberation, victorious components of social consciousness capable of ensuring the spiritual uplift of the nation in order to win the war. The focus and intensity of such changes depends on a number of factors, the main of which is the stability of the political system, supplemented by elements of flexibility, target orientations and resources of the attacking party, as well as the foreign policy context of the deployment and development of military events.*

Keywords: *political system of society, political institutions, political norms, political functions, political communications, political consciousness, hybrid war.*

